

Informális stratégiák a posztszocialista Lengyelországban

Blokkszerkesztők: Danyi Gábor és Vigvári András

Danyi Gábor és Ujvári András

Újratervezés

„Ha a magyar embert megkérdezik, hány kilométerre van a szomszéd falu, azt feleli, légvonalban húsz kilométer, de ő tud egy rövidebb utat az erdön keresztül” – írja Lackfi János *Betyárvirtus* című tárcájában. E sorok után a kelet-európai olvasó valószínűleg mosolyogva bólint, és késztetést érez, hogy maga is hasonló történetekkel adjon számot arról, hogy e régióban – ahogy Lackfi írja – „mindenre van [...] egy ügyesebb, okosabb, furfangosabb megoldás” (Lackfi 2012: 19). Miért tűnik számunkra ismerősnek a fenti anekdota? Miért tarthatjuk jellemzőnek a csattanót, vagyis azt, hogy a járható út a saját, exkluzív tudás révén rajzolódik ki, amely az anekdota képzeletvilága szerint – a fizika törvényeit és a hivatalosan alkalmazott mértékegységeket is meghazudtolva – még a légvonalnál is rövidebb, miközben a történetből éppen a két szóban forgó helyszínt összekötő „hivatalos” vagy „közforgalmi” út hiányzik? Vagy, hogy ennél tovább menjünk: milyen társadalmi tapasztalatok emlékezetét őrzi ez az anekdota? Valóban „az utóbbi korok idegen megszállásainak emléke” lenne, ahogy a tárcaíró véli (Lackfi 2012: 19)? Vagy ennél többről van szó? Ha elfogadjuk, hogy a „furfangosabb megoldás” nem választás révén, hanem kényszer hatására születik meg, felvetődik a kérdés, hogy milyen társadalmi feltételek és kényszerek alakították ezeket az útkereséseket, és hogy milyen társadalmi gyakorlatok értendők a nemhivatalos út metaforája – vagyis az „ügyesebb, okosabb, furfangosabb megoldás” – alatt.

Az alábbi összeállítás azokra az alternatív járható „utakra” összpontosít, amelyek Kelet- és Közép-Európa társadalmainak életében döntő szerepet játszanak. Az informális társadalmi gyakorlatok az egész régió társadalomtörténetének szerves részét alkotják, olyan jelenséget képezve, amely nélkül nem lehet érdemben beszélni a huszadik század gazdasági válságairól és szerkezetváltásairól, de amely képes egységben láttatni a válságokra adott társadalmi válaszokat, és rávilágítani a régió világgazdaságban elfoglalt félperifériás pozíciójára.

Az alább következő tematikus blokk, amely a Waław Felczak Alapítvány magyar–lengyel tudományos projekteket támogató programja keretében jött létre, mindenekelőtt Lengyelország poszt szocialista történetébe kínál betekintést Tomasz Rakowski lengyel kulturális antropológus munkásságának bemutatásán keresztül. Rakowski döntően a Lengyelország posztindusztriális és rurális térségeiben élő, elszegényedett társadalmi csoportok túlélési stratégiáinak vizsgálatára összpontosított, feltárva e közösségek életének rejtett dimenzióit. Mivel a lengyel szerző érdeklődése mélyen gyökerezik a régió szegénységkutatásaiban és az informális gyakorlatokra irányuló vizsgálatokban, elengedhetetlennek láttuk, hogy a magyar és a lengyel szociológia tükrében áttekintsük az informális gyakorlatok kelet-európai kutatási eredményeit.

A blokkban egy recenziót közlünk Tomasz Rakowski *Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy. Etnografia czlowieka zdegradowanego* [Vadászok, gyűjtögetők és a kiszolgáltatottság szakértői. A lealacsonyított ember etnográfiaja] című 2009-ben megjelent könyvéről. A recenzió célja, hogy az olvasó elé tárja a Rakowski által folytatott vizsgálatok keresztmetszetét és az informális társadalmi gyakorlatok általa mozgásba hozott értelmezéseinek széles spektrumát.

A szóban forgó kötetből közreadjuk a Bányák szabadlábán című fejezetet is, amely a Lengyelország délnyugati részén fekvő bányavidékre kalauzolja az olvasót. Az itt élők az 1990-es években a lehető legközelebről tapasztalták meg a gazdasági szerkezetváltás következményeit. Ugyan a fejezet sok szálon kötődik az informális gyakorlatok és a szegénység fentebb részletezett kutatási irányaihoz, mindenképpen érdemes kiemelni a társadalmi adaptációval kapcsolatos belátásokat, amelyek a társadalmi örökségként felfogott és az adott helyzetre választ kínáló informális stratégiákat egységben láttatják. Rakowski ugyanis többek között arra a kérdésre helyezi a hangsúlyt, hogy a munkanélkülivé vált egykori bányászok hogyan kényszerültek újraformálni és az 1990-es évek gazdasági körülményeihez igazítani korábban megszerzett, professzionális tudásukat, és hogy ez az újraformált, adaptált tudás hogyan segítette őket a túlélésben. Rakowski a téren hoz újat a korábbi szegénységkutatásokhoz képest, hogy feltárja e társadalmi csoportok nagyfokú kreativitását és aktivitását, amely gyökeresen ellentmond az elszegényedett társadalmi csoportokról kialakult degradáló képnek.

Ezt követően Rakowski *Etnografia / animacja / sztuka, Obrona metodologiczna* [Etnográfia / animáció / művészet. Módszertani védőbeszéd] című tanulmányát közöljük, amely új módszertani perspektívát kínál a szegénységkutatások számára. A Rakowski által koordinált etnográfiai projektek egyszerre építenek a társadalmi tapasztalatok kinyerését lehetővé tévő etnográfiaira, a projekteket és a különböző helyzeteket létrehozó kulturális animációra, valamint a testi-képzeletbeli tevékenységként értett – egyszerre közösségi és egyéni – művészeti tevékenységre. A három terület összekapcsolása révén olyan tér jön létre, amelyben a kultúra egy alulról jövő energia révén mozgásba lendül, aktualizálódik és új tudást hoz létre, miközben a folyamat a projekt résztvevői közötti, nagymértékben tervezhetetlen cselekvés folyamatos újjáalakításán alapul. Ennek kapcsán Rakowski a *közreműködéssel szemben* a (bűn) részesség (*complicity*) fogalmát részesíti előnyben, amely felszínre hozza és jelenvalóvá teszi a projekt résztvevői – egyrészt az etnográfusok és kulturális animátorok, másrészt a helyiek – közötti különbségeket. Hiszen mindannyian ugyanannak a „bünténynek” a részesei, még ha más és más szerepet is játszanak az „elkövetésében”.

E tematikus összeállítás nem titkolt célja, hogy rámutasson a kelet-európai régió társadalmi tapasztalatainak összefonódásaira, és bevonja a magyarországi szociológiai diskurzusba a Lengyelország poszt szocialista történetével kapcsolatos tudományos eredményeket.

A publikáció a Waclaw Felczak Alapítvány támogatásának köszönhetően valósult meg.

Hivatkozott irodalom

Lackfi János (2012): Betyárvirtus. In uő: *Milyenek a magyarok? Útikalauz kül- és belföldieknek*. Budapest: Helikon, 19–21.

Danyi Gábor

irodalomtörténész, doktorjelölt, Eötvös Loránd Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtudomány Program (Budapest), Emlékezet és Szolidaritás Európai Hálózata (Varsó, Lengyelország)

Vigvári András

szociológus, etnográfus, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete (Budapest)

The use·ful·less·ness of the experiment

Anthropology and the assembly of the unexpected

4–6 July 2019, Cieszyn, Poland

Second #Colleex Workshop

**EASA network #Colleex - Collaboratory for Ethnographic
Experimentation**

Organization

Political Critique (Cieszyn)

Institute of Ethnology and Cultural Anthropology,

University of Silesia (Cieszyn)

Institute of Ethnology and Cultural Anthropology (University of Warsaw)

Supported by EASA